

порушенням саме того, чого всі прагнемо - автентичної (справжньої) єдності у вірі і в любові”.

Коли ж до тих слів Наслідника св. Петра додати запевнення Божественного Засновника Церкви: “І сили пекельні її не переможуть”, то можна бути впевним в тому, що й задушевне бажання Христа: “І буде одно стадо й один Пастир” також здійсниться. Дай, Боже, щоб український народ зрозумів свою роль-місію в тому напрямку на Сході Європи та її здійснив.

10. Іван Ортинський. Унія в її природі та наслідках

1. Акт Унії 1595-1596 рр.

27 вересня 1595 року два українські єпископи, одержавши від українсько-білоруського єпископату всі повноваження та маючи листи від нунція і короля до папи та кардинала-секретаря, вирушили в далеку дорогу до Риму. 26 жовтня вони опинились вже на італійській території. Обминаючи Венецію, затримуються в Падуї, де місцевий єпископ вітає їх святочно та сердечно, обдаровуючи своєю гостиною декілька днів.

15 листопада валка з Іпатієм Потієм, єпископом з Володимира, та з Кирилом Терлецьким, єпископом з Луцька, переступає ворота Вічного Міста. Вже на другий день приймає їх з великою взаємною радістю та з проявами любові папа Климент III. Кардинал-секретар пише згодом про це так: "Не занедбуємо щодо них жодної доброзичливості. Виглядають вони як дуже приємні та дуже ревні. Тому сподіваємося, що вся ця справа, за Божою поміччю, закінчиться щасливо". За кілька тижнів нарад й інтенсивних приготувань прийшли до заключного рішення.

23 грудня 1595 року Ватиканські мури старовинної Апостольської Столиці стають свідками незвичайної події в історії Всесвітньої Христової Церкви й нашого українського народу. Серед загального зацікавлення та задушевного захоплення папа Климентій III, глава Христової Церкви, приймає із всіма парадними церемоніями наших владик, які подають папі в присутності численного збору високих достойників заяву від українського єпископату про своє бажання приступити до єдності з Апостольським Престолом. Щоб увінчати чимось цю урочисту подію, папа Климент III звелів вибити пам'ятну медаль. Радість Апостольської Столиці знайшла своє виявлення і в щедрості папи, який велів своїй скарбній палаті дати українській делегації суму "Дві тисячі скудів у золоті... на покриття коштів повороту...".

Десь в кінці квітня 1596 року, майже після двомісячної подорожі, українські єпископи повернулися додому. Прийшла черга другої фази здійснення поєднання з Римом. Для урочистого проголошення цього поєднання митрополит Київський Михайло Рогоза скликав 6 жовтня 1596 року спеціальний Собор у Бересті. На нього, що перевищив усі попередні українські Собори кількістю учасників, прибули прихильники та противники поєднання. З

одного боку, були митрополит Михайло Рогоза, єпископи Іпатій Потій, Кирило Терлецький, Герман, Іона Гоголь, Діонізій Збіруський, архимандрити, троє послів від папи, послы від короля, багато інших осіб. З другого боку, брали участь два патріарші екзархи – царгородського патріарха Никифор, олександрійського Кирил Люкарис, а ще два єпископи – Гедеон Балабан та Михайло Копестинський, дев'ять архимандритів, священники, представники шляхти, депутати від міщанства. Перш за все на боці останніх бачимо князя Костянтина Острозького, воєводу Київського із сином Олександром, воєводою Волинським.

Противники Унії радилися окремо, оскаржуючи єпископів, які підготували акт поєднання, мотивуючи це тим, що він був зроблений без участі світської сторони православної громади. Така бо участь, твердили вони, є традиційним законом Української Церкви. Зате митрополит, не звертаючи увагу на погрози противників, відкриває Собор у церкві за приписами стародавнього церковного права в присутності єпископів, духовенства та представників Католицької Церкви. Під час святочних відправ при участі великої маси вірних Полоцький архієпископ Гермаген читає від імені митрополита та присутніх єпископів заяву вступу Української Церкви до єдності з Апостольською Столицею.

Папська конституція "Магнус Домінує" запечатувала цю велику подію. Наша Церква, згідно з цими умовами, зберігала непорушно свій Східній обряд, свою церковно-слов'янську богослужбову мову, стародавні права обсаджування митрополичої і єпископських кафедр, старий календар, право кандидатам духовенства давати змогу одружуватися. В основному, як бачимо, умови поєднання не вносили в життя нашої Церкви правно ніяких змін. Основним було рішення визнати римського єпископа-папу першоієрархом всієї Христової Церкви. Тією Унією наше духовенство зрівнювалось у правах з латинським. Листом до короля Жигмонта папа Климентій III просить, щоб ця умова стала дійсністю.

Після урочистого закінчення Собору митрополит з єпископами видає пастирського листа з метою повідомити ширше вірних та ближче розповісти про зміст події. Шкода лише, що таке спізнене повідомлення не принесло очікуваної великої користі.

2. Що означає Унія?

Унія (з'єднання) – це перш за все питання релігійно-християнське. Тому то нам насамперед потрібно глянути на те, що означає цей феномен сам по собі, чим вона є. Потім з'ясуємо питання, чому наша Українська Церква потребувала такої Унії.

Християнство – це релігія об'явлення. Вона полягає у вірі в одного правдивого Бога, якого нам об'явив Ісус Христос. Тому виявляється вона також в довірі до Ісуса Христа, який нам підтвердив віру Ізраїля, викладену в Старому Завіті, але й доповнену, удосконалену й завершену ним. Це означає також, що якщо Бог один, то й віра в цю правду може бути тільки одна. А Бог, якого нам об'явив Ісус та якого він був виявом тут між нами на Землі, є любов'ю. Тому й

правда, якою є Бог та його троїчне життя, знаходиться у правдивій любові. Христос відтак каже про себе: "Я - дорога, правда і життя" (Ів. 14:6). Христос є єдиним шляхом до правди та до життя, що полягає у любові, яка є повнотою життя.

Тому то й гарячим бажанням Ісуса було те, щоб всі ті, хто йде слідом за ним, належали до одного стада. Одне стадо – це палкий полум'яний заклик Ісуса до нас. Це і велике прохання його до Бога Отця. Останнє коротко перед своєю смертю Ісус проказує в молитві, яку названо Архиєрейською молитвою (Ів. 17:1-26). В ній є слова, які для нас звучать заповітом: "Щоб усі були одно"; "Щоб вони були одно так само, як і ми одне. Я – в них і ти – в мені, щоб вони були завершені в єдності, щоб світ збагнув, що послав еси мене, та й ізлюбив їх, як ізлюбив мене" (Ів. 17:22-23).

Апостоли, учні та послідовники Христові від самих початків прикладали багато зусиль, щоб бути вірними цій волі Спасителя. Вони є свідомі того, що єдність є необхідною, щоб через них та в них виявилась світові любов Бога Отця, яка прийшла до нас в дар з Ісусом Христом та щоб всі люди стали одним в Ісусі Христі, тобто в єдності віри до його Об'явлення. Єдність та від самих початків ґрунтувалася на двох основах - на правді та любові. Щоб спільнота послідовників Христа дійсно творила одне стадо, щоб ставала справжнім зібранням, об'єднанням християн, щоб виявлялась вірною Церквою Христовою, то мусить єднатись визнанням однієї правди, правдивої істинної віри, єднатись спільністю взаємної любові. Видимим знаком та запечатанням цієї спільноти був його наслідник апостол Петро, єпископ Риму, якого згодом було названо папою. Всі помісні Церкви, які знаходилися по всіх частинах тодішньої Римської імперії та які згодом поставали, жили в такій спільності, віддаючи в спірних справах останнє та вирішальне слово римському єпископові: "Рома льокута, кауза фініта".

Дарма, що та першість римської кафедри, яка була запорукою спільності віри в любові, виявляла протягом віків різні відтінки наголошень та тлумачень, але в основному воно завжди було джерелом та речником правовірності. Спільність християн, очолених Петровим знаменом, визначала шлях віри, засуджуючи заблудження у вірі, ересі та неправильності установок.

Оформлення та розвиток Христового вчення знайшло основне начало на Нікейському соборі в 325 році, де було прийняте визнання, що Ісус Христос - Син Божий, друга особа Божа, єдинородний, від Отця роджений перед всіма віками, світло від світла, Бог істинний від Бога істинного, роджений, несотворений, єдиносущний з Отцем. Це визнання стало ще більш прояснене, витлумачене та визначене на соборі Халкедонським у 451 році. Водночас з тією основною правдою віри прийшло до єдності того, яким способом із посланництва Ісуса та проповіді апостолів витворилась Церква, яка є немов посудина, що передає слово. Основним видом цієї передаючої посудини постають єпископи, які силою свого сакраментального висвячення передають вірно їм передане Боже Слово, єднаючи в такий спосіб оголошення Доброї Новини у співзвуччя з початками. Це зветься апостольським наступництвом. Де

таке наслідство існує, існує структуральна єдність, дарма що можуть бути розходження думок-поглядів і навіть розділеності.

Саме таке питання ставиться щодо розділеності між християнським Сходом та християнським Заходом, розділеності, яка спричинила поділ єдиної Христової Церкви на Східно-Православну (Візантійську) та Західно-Католицьку (Римську). Хоча такий поділ започатковувався вже раніше, але остаточно поділ цей стався після виступу Константинопольського патріарха в 1054 році. В дійсності якихось суттєвих богословських причин до поділу тоді не було. До речі, причин якихось цього поділу не треба шукати й нині, бо їх не було й не могло бути. Власне, розвиток християнської богословської думки вийшов зі Сходу Церкви, з Олександрії та Антіохії. Вона була справою перш за все східних християнських богословів та мислителів. Коли поміж різними напрямками шкіл та центрів християнської богословської думки з'являлися розходження, то саме єпископ Риму вирішував, де є правда. Тому, зрештою, єпископів Риму треба вважати творцями Вселенських Соборів. Папа також вирішував питання у справах дисциплінарних, як, наприклад, скинення небажаних осіб у провіді Церкви.

Положення, що єпископ Риму «є над усією вселенською християнською Церквою» (39-тий канон Собору в Нікеї 325 р.), «що так було віддавна, від самого початку» (наголошує св. Теодор Студит) та ще "кафедра св. Петра має першість у всьому світі... й тільки вона затверджує будь-який собор своєю владою" (папа Адріан до Отців Другого Вселенського собору в Нікеї 787 р.) – було всіма прийнято. На це маємо безліч свідчень зі Сходу і згоду від нашої Української Церкви вже в XII-XIII століттях.

Коротше кажучи, загальна віра первісного й істинно православного Сходу (православ'я - означає правдива права віра, а не розділ) протягом 10 віків визнавала, що Римська церква – це Церква, яка стоїть начолі Вселенської спільноти, а відтак саме "Римську церкву, матір і царицю всіх Церков треба запитувати в усьому, що стосується віри", бо "в ній зберігається передання святих Апостолів", а тому "з тією Церквою повинні погоджуватися всі Церкви... із-за високої її першості", бо це "апостольський трон, особлива кафедра й єдина, в якій зберігається єдність всіх".

Причин роздору не треба й шукати, як згодом говорилося, в "догматичних і канонічних відступленнях" Заходу, не у відмінному вченні латинян про Св. Духа, не в зміні Символу Віри через додаток "філіокве", не в гордості й абсолютизмі пап. Причин поділу Церкви треба шукати в зовсім другорядних причинах. Це була перш за все політична ситуація, яка виявлялася в суперництві поміж візантійською імперією, Сходом, другим Римом та Заходом, що був репрезентований Папою, першим Римом. Йшлося тут про значення та впливи двох культур та двох християнських, але відмінних світів. На цьому полі протиставлення грали важливу роль поглиблення та зростання авторитету пап. Проте такі міркування мають своє підґрунтя скоріше в політичних чинниках, а не релігійних. Це була скоріше заздрість, яка шукала претекстів у релігійній площині. Це були грецький раціоналізм та схильність до роздорів, властолюб'я царгородських патріархів, візантійський цезаропапізм та

цезаропоклонність Божих заступників, а зокрема повне заломлення східної ієрархії. Це видно зокрема у відношенні до патріарха Фотія, а ще більш яскраво виявилось в особі та поведінці патріарха Михайла Керулярія.

Безперечно, причини були й на боці Заходу, папських легатів та бундючності представників Риму. Але тут не було якихось догматичних блудів. Такі різниці виринали пізніше, вже після розколу. Вони не спричинили цього розколу, але були наслідком та вислідом розколу. Схід старався виправдати своє положення та законність свого відокремлення від Риму. Зате Рим йшов своїм життям, розвиваючись та висвітлюючи Христове вчення на фоні своєї культури та цивілізації, не озираючись на Схід. Він бо не міг багато дати, дарма, що в ньому були ще люди великого покою, надійних можливостей та глибокої віри. Різниця проходила перш за все по лінії примату Римського єпископа та по лінії пізніших догматичних рішень, зокрема марійських.

Патріарх Михайло Керулярій, який в 1054 році спричинився до поділу між Сходом та Заходом, як доказують історичні документи, взагалі не виступив проти папського примату ні в своїх трактатах проти латинян, ні під час пізніших сутичок з папськими легатами, ні навіть при екскомунікації киненій на тих легатів. Самозрозуміло, що роздору не хотів папа. В тому часі навіть імператор не бажав роздору. Інші, що знаходилися поза цими суперниками, не думали про якесь остаточне відокремлення Сходу від Заходу та про відмову визнати зверхність Римського Архiereя над усім вселенським християнством, хоча згодом прірва між Сходом та Заходом закріпилась остаточно самим фактом розколу.

3. Українське християнство та Вселенська Церква до Унії.

Коли Україна-Русь, яка прийняла християнство із Сходу в 988 році, тобто коли український народ актом Володимира Великого зробив християнство державною релігією, Візантійське християнство належало ще до однієї Церкви під проводом Римського єпископа. Крім того, українські володарі мали приязні відносини з Римом та самозрозумілою логікою їхньої віри визнавали Римського Архiereя як голову християнської спільноти. Подібно тому, як загалом тоді дивилися на непорозуміння між Римом та Візантією, так і в Україні їх вважали явищем перехідних криз, які час від часу виринали протягом століть.

Зв'язки України з християнським Заходом не меншали, а навпаки - зміцнювалися, навіть тоді, коли розрив поміж Римом та Константинополем виявився остаточним фактом. Не зважалась при цьому увага на ворожість щодо Риму вищого духовенства, яке походило з Греції. Українське християнство стояло завжди на боці єдності та вірності Апостольській Столиці. Твердинею такого ставлення були перш за все монахи з Печерської Лаври, які були справжніми речниками духовості, української культури, а відтак і Українського Київського християнства.

Якщо ставлення Української Церкви не виявлялось з рішучою виразністю, то в час, коли митрополичий київський престол займали українці, звернення до Риму набирало чітких установок. Так було за митрополита Кліма

Смолятича (1147-1155 рр.). Як би там не було, український єпископат взагалі ніколи не ухвалював жодних постанов про розрив із Римом.

Не знати чому, але наші князі мусіли погоджуватися на митрополитів, яких надсилали з Греції. Саме із-за них наша Церква починала втрачати зв'язки із Римом та в різний спосіб відчужуватися від Заходу, не пориваючи, однак, свої відносини з Римом. Проте водночас з відчуженням починають поживляватися звертання до Риму, шукаючи відтак нове та ясніше пов'язання із серцем Вселенського християнства.

Початок цього процесу постає по суті з хрищенням України. Але він стає актуальним, коли відносини з Римом холодніють, зменшуються, а то й навіть перериваються. Зокрема, володарі Галицько-Волинської держави знаходяться як церковно, так і культурно й політично в орбіті Західної Європи.

Прихильне відношення папи Іннокентія III (1198-1216) з Україною-Руссю, згодом Собор у Ліоні в 1245 році, де виступає представник Української Церкви, архієпископ Петро Акерович, Церковна Унія Данила з Римом (1247 р.) та королівська корона для Данила від папи (1253 р.) в Дорогочині – це етапи єднання. Зокрема, фактом свого прийняття королівської корони король Данило відвернувся від Сходу та прилучився безповоротно до Католицького Заходу.

Зусилля поєднання чи посилення злуки ніколи не перериваються, а стають сильнішими тоді, коли Україна знаходиться в небезпеці та ворожі події відтягають її від джерела християнської єдності. Так, з початком X століття митрополит Кипріян, єднаючи три українсько-руські митрополії в одну, веде рішуче та наполегливе змагання за повне поєднання розколотого християнства. Його справу продовжує Григорій Цамвляк.

Проте найважливішим кроком у поєднанні Церков Сходу та Заходу стає Флорентійський Собор (1438-1445). Велику роль відіграв у ньому наш київський митрополит, згодом кардинал, Ісидор.

Проти поєднання православних з католиками поставились рішуче перш за все московські князі. Такою ж була й позиція поляків. Так, наприклад, віленський єпископ Матей настроював населення та духовенство, навіть московських царів, проти Ісидора. Проте понад вісімдесят років Україна тим чи іншим чином залишалася вірною Флорентійській унії. Так, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі Григорій II (1458-1473) першим прийняв титул «митрополит Київський, Галицький та всієї Русі». Так йменувалися і його наступники аж до митрополита Йосифа II Солтана (1507-1520), який звертався до папи про своє підтвердження на митрополичому престолі, поширював Унію і водночас деяким чином зберігав зв'язок із царгородським патріархом.

Проте дальші роки XVI століття принесли погіршення, а згодом і такий повний занепад, що це століття стало чорним віком для Української Церкви. Цьому слугувало цілий ряд причин. Перш за все приходять до слова Москва.

Коли турки здобули Царгород у 1453 році, то цар Іван III Строгий оженився з братанницею останнього царгородського цесаря Софією Палеолог та прийняв, як герб, царгородського двоголового орла, а водночас з тим і титул "цар всієї Русі", єднаючи в такий спосіб ідею «Третього Риму» з ідеєю перебування всіх русьських земель під скиптром Москви. Боротьба за здобуття

українських земель стала і боротьбою проти Унії. Цей наступ на Україну та на злуку її з Римом йшов поступово, послідовно та постійно. Різними дорогами, але для Москви все більше успішно. Так, наприклад, великий вплив на хід подій в нашій Церкві мала московська княжна, яка вийшла заміж за литовського князя Олександра. Вона постаралась поставити на митрополичий престол аж п'ять москвинів; агенти Московського Православ'я ширили настрої протиунійні та наvertsали надії українців на Північ, де ніби знаходиться захисник руської православної віри – московський цар. Те, що це приймалось населенням України, мало свої причини в усправедливленому ставленні проти Польщі. В цьому Москва хитро та зручно використовувала протипольські настрої.

Без сумніву, Польща була не меншим ворогом Унії, ніж Москва, робила це скрито чи явно. Залишається незаперечною історичною очевидністю, що православ'я підходило польській експансивній та колонізаційній політиці. Воно знаходилося на низькому рівні як освіти, так і організації. З другого боку, православ'я вважалось схизматичною та неправдивою вірою. Це давало полякам привід та претекст наvertsати на латинську віру і колонізувати або, принаймні, тримати православних у приниженні, як меншевартісних громадян Польської Корони. Опіки та підтримки для православної віри від царгородських патріархів не можна було аж ніяк очікувати. Вони самі їх потребували, бо були уярмлені турками.

Працю наvertsнення на латинство перебравли на себе єзуїти. Вони появились в 1564 р. в Польщі і відразу ж приступили до заснування шкіл для шляхетської молоді, а водночас і місійнували серед православних. Все більші маси шляхти, зокрема вищої аристократії українців переходили на латинський обряд та ставали поляками.

Якщо початки римо-католицької церковної організації сягають до початків XII ст., то тодішні латинники в більшості своїй не були поляками, а мали зовсім душпастирські цілі. Справжній наступ на Україну-Русь збувається при Казимірові Великому в середині XIV ст. та продовжується ще енергійніше в час угорського панування у Галичині (1370-1387). Скрізь на місце православного владика намічено було ставити римо-католицького. Ще більше це було за короля Ягайла (1412 р.), який повів нарид в репресії проти православних владик. Водночас починають масово закладати римо-католицькі монастирі. Щоправда, частина їх мала ще інтернаціональний характер, проте зрештою все обернулось на користь Польщі. Дарма, що спочатку йшла мова лише про обряд, бо ж згодом це стає боротьбою двох націй: Польщі проти України. Без свого власного політичного проводу Українсько-Білоруське православ'я було здане на ласку польського короля та практично під сваволу панівної верстви Польщі, тобто шляхти, перш за все магнатів, які у великій частині походили з українських родів.

Протестантизм, який у XVI ст. почав ширитися між польською шляхтою, також виявив себе присутністю різних чужинецьких протестантів та еретиків. Замість того, щоб дати опертя православ'ю, він спричинював ще більшу замішуваність, розклад християнської релігії та занепад в Церкві.

4. Причини та обставини Собору в Бересті.

Реформи, якими митрополит Йосиф II Солтан старався завести порядок в Церкві за католицькими зразками, не прижилися. Нелад ставав все більшим. Не був він якимсь відокремленим явищем того часу. Як у Східній Православній Церкві, так і в Візантії, як і в інших Церквах Сходу, не стало краще, а ще гірше. Захід також переживав страшенну кризу. Протестантська Реформа її не пододала, а навпаки - ще більше поширила хаос та падіння віри. Тільки рішучість Тридентійського Собору (1545-1563) приносить започаткування оновлення західного християнства в той час, коли велика частина німецького та англійського населення відокремлюється від Католицької Церкви.

Щоб занепад нашої Українсько-Білоруської Церкви, який зростає все більше, якимсь чином припинити, митрополит Йосиф II Солтан скликає Церковні обласні собори. В роботі їх поволі набирають все більшого значення миряни, а відтак зростає вплив світських людей на хід церковних справ, навіть на вибір митрополита. Проте вибір митрополита собором скоро замінився на представлення (презентування) його королем, а опісля також і єпископа та архимандрита. Практично чинили це королівські уряди, які давали духовні уряди тому, хто більше платив. При тому єпископські кафедри одержували особи, які навіть не приймали священства, негідники, які неморально жили, королівські лакеї. Єпископи торгували своїми кафедрами, давали на відкуп маєтності єпархіальні, монастирі (Див.: Грушевський М. Історія України-Русию. - Т. V. - Стор. 417). Згодом і самі митрополити почали торгувати своїм достоїнством. Так, луцький єпископ Макарій купив у митрополита Йосифа III митрополію (1534-1555), а згодом дістав її таки від короля, який так висловився відносно нього: "Просив мене Н. Н., щоб я обдарував його духовним хлібом; за ним промовляла королева Бона й князі. І ми йому дали митрополію, бо ще Йосиф III відпустив її йому".

За обсадження львівського єпископства дістав король Жигмонт 100 волів (1539 р.). Тим єпископом був Макарій Тучанський, світський намісник галицької єпархії, що згодом став митрополитом. Наступником Макарія був Сильвестр (1555-1568), будучи повністю світською людиною. Після його смерті митрополитом став Йона (1568-1576), який ще за життя продав свою митрополію Іллі Кучі (1576-1579). За його митрополитствування Церква дійшла до повного занепаду.

До ускладнення стану нашої Церкви та становища нашого народу спричинилася немало також і Люблинська Унія 1569 року. А це тому, що українські землі, що досі належали до Литовсько-Української держави, перейшли в повну залежність від Польщі.

Занепад Українсько-Білоруської Церкви зростає. Єпископством володіли часто світські люди, яких митрополит висвячував, як тільки вони одержали відповідного листа з королівської канцелярії. Бувало й таке, що куплена почесність відпродавалась іншим за більшу ціну. Так, для прикладу, після смерті володимирського єпископа в 1575 році на його посаду претендували два кандидати, які вже раніше одержали номінацію. При цьому вони вступали із

збройними ватагами у боротьбу за єпископство. На єпископські престоли попадали не раз такі негідні та неосвічені особи, що навіть король нагадував своїм листом, щоб митрополит навів у Церкві якийсь лад та порядок. Так, митрополит Сильвестр Бількевич, москвин, умів ледве читати та писати. Своєю аморальністю він перевищив усіх. Митрополит Оніфор Дівочка (1578-1588), якого шляхта обрала на сеймику, закликає опам'ятатись. Єпископи, які за великі гроші купували єпископську почесність, прагнули повернути їх назад будь-яким нечесним способом. До таких єпископів, які давали велике згіршення в Церкві, належав і Гедеон Балабан, який, хоч і був проклятий патріархом, нічого собі з того не робив і далі у старий спосіб продовжував своє життя.

За таких обставин не було й мови про якийсь вищий рівень нижчого духовенства. Панувала груба темнота, відсутність будь-якої освіти та незнання елементарних правд віри. "Неуніатська Русь, - наголошував Мелетій Смотрицький, - є без науки, подібно тому, як Церква грецька. Трьох проповідників годі в ній знайти. Та й такі, що не вміли сказати ні слова, якби не користувались католицькими джерелами. Зголоднілий на слово Боже народ ледве животіє".

Подібне читаємо і в «Причинах покинень схи́зми» А. Т. Скуменовича (1643): "Незнання спасенних речей і темнота так опанували плодотворі у християнство краї..., що можна сумніватися в тому, чи між духовними було б знайшлося хоч 10 мудріших, які добре усвідомляли собі свою віру..., а скільки то було таких ігуменів, що не тільки не розуміли трудніших питань, але дуже часто не знали скільки є святих Тайн та яка їх форма та матерія. Візитуючи різні деканати на Поліссі, Київський Митрополит Іпатій Потій, великий речник релігійного з'єдинення, автор полемічних праць в обороні Унії, зустрічав навіть таких священників, що не вміли гладко читати, а лише силябізували".

Дуже прикрий образ представляло й монаше життя, яке мало б бути поштовхом до обнови. Так, в Київській Лаврі тодішній архимандрит усуває спільне життя монахів, а монастирське добро розподілив між своїми дітьми та свояками. В 1586 році жаліється українська галицька шляхта, що "в чесних монастирях, замість ігуменів і братії, ігумени з жінками й дітьми живуть і церквами святими володіють та правлять".

Саме такий стан нашої Української Церкви занепокоював свідому та панівну верству народу, шляхту. Вона при цьому у великій більшості, замість змагання про оновлення своєї Церкви, покидала її, переходячи на латинський обряд або на протестантизм. В обох випадках кінчалось колонізацією шляхти та аристократії. Багато славних княжих родів, якими славилась Польща, були українськими, вони протягом XVI століття перейшли на латинський обряд та стали поляками. Тодішній архимандрит Дерманського монастиря Іван Дубович пише: "Багато визначніших руських шляхтичів лише тому перенеслися до Римської Церкви, бо у всій Українській Церкві не було кому вірити безпечно для своєї совісті та не можна було ніде дістати духовний корм для душі".

З іншого боку, шляхта не могла діяти інакше, як посилати своїх дітей до польських шкіл, зокрема до новопосталих єзуїтських, бо відповідних наших не було. Це вело вихованців тих шкіл зрештою у польський табір.

Такий занепад мала Українська Православна Церква, яка відлучилась від єдності з Римом, мала моральне падіння духовенства, поєднане з браком освіти та неучтвом. «Було б наївно приписувати інтригам і підступам єзуїтів довершення такого великого церковного перевороту, яким насправді була Унія. Не до речі було б також спихати її на систематичне переслідування польського правління (воно могло б тільки прискорити Унію), - наголошує Орест Левицький. - Отже, не треба шукати основних причин Унії в умовах тодішнього стану Української Церкви, ані в інтригах єзуїтів, ані в намірах польського правління, але внутрі її самої, в зісутті головних підстав її організації».

Незважаючи на різні погляди відносно причин Унії та попри інші приводи, які були другорядними або тільки спричинились до прискорення Унії, серйозні документальні студії вказують, що першопричиною Унії було саме бажання єпископів вийти з того тупіка, в який попала Українська Церква, зокрема в другій половині XVI століття.

Найбільш промовистим доказом того, що жалюгідний стан Української Церкви, до якого довело її Православ'я, було основною підставою звернутись до Риму, дає нам православне Львівське братство, що було твердинею Українського Православ'я. У своєму повідомленні до царгородського патріарха, від якого вони повністю залежали, братчики зображують жахливий ще й моральний занепад у Церкві та приходять до висновку: всі люди одноголосно говорять, що якщо не настане лад у Церкві, то розійдемося, зрештою піддамося під римський покров і будемо жити в незаколюченім спокої". В іншому листі цього ж 1592 року 7 вересня братчики ще раз наполягають: „Наша Православна Церква є повна різного зла й народ побоюється, чи не грозить це їй цілковитою загибеллю. Многі рішилися піддатися Римському Папі й жити під його владою, зберігаючи без перешкоди весь свій обряд грецької віри" (Див.: Архів Західної Росії. - Т. IV, стор. 33).

Між тими людьми є перш за все велика частина шляхти. Про це вже в 1581-1583 роках пише Антоній Поссевіно у своїх повідомленнях до Папи: „Українців не тяжко було б повернути, як ми про це переконалися на місці з розмови із численними особами. Треба лише поважно справою зайнятися". І далі: „У нашій подорожі з Москви через українські землі мали ми нагоду зустрітися з кількома українськими князями й деякими членами української шляхти. З їх розмови набрали ми переконання, що їм не тяжко з'єднатися з латинською Церквою, бо самі вони заявили, що, якби їм відкрити очі, вони не вагались би покинути православ'я та з'єднатися з римською Церквою".

Крім єпископів, також і світські люди, які любили свою грецьку віру (тобто свій український обряд та своє благочестя і які стали вже другою натурою української людини) приходили до того самого переконання, що й єпископи.

Що частина світського духовенства була проти Унії, не можна перечити. Але в основному й воно стояло за своїми єпископами. Що так було, знаємо, між іншим, із заяв Потія та Терлецького: „Щодо духовенства, то сподіваємось, що піде за нашим голосом, принаймні в наших дієцезіях; щодо шляхти, то численні

заявили маємо про охоту приступити до Унії, і тільки тому не зробили цього писемно, щоб справи не розголошувати".

Ті, що були проти Унії, не були надто великими пристрасними уболівальниками православ'я. Вони скоріше чинили це під впливом чужих чинників, москвинів, учителів греків і перш за все через вчення протестантів та інших їм подібних, які були вчителями в деяких українських школах, та через агітацію, яку вони ширили серед тодішньої інтелігенції.

Проте був ще й інший тип людей, які частинно мали таку велику і щирю прив'язаність до своєї християнської „грецько-руської віри", що не зуміли добачити суті дійсності. Вони не думали, а тільки діяли відрухами своїх почуттів. Іноді ці почуття переплітались у них з іншими приводами, яким підлягає кожна людина, але які часом беруть верх над правдою та любов'ю, перемінюючись у стихію злоби, ненависті, а то й руйнування. До таких належали згодом і козаки, які безперечно діяли з щирого патріотизму та з прив'язанням до своєї Церкви, але не зрозуміли, де істинний шлях Української Церкви та добро українського народу.

Коли говоримо про Берестейську Унію, то ніяк не обминути нам важливої визначної постаті того часу та її ролі відносно тієї надзвичайної події в історії України, якою був великий магнат князь Костянтин Острожський (1526-1608). Йому належала вся Волинь, а саме одна тисяча сіл та 35 міст. Його двір був облаштований як королівський. Був він кандидатом на короля, був і київським воєводою. Король віддав під його опіку Українську Церкву та дозволив йому представляти кандидатів на звільнені єпископства. Царгородські патріархи також дали йому своєрідний нагляд над Українською Церквою. Його вплив на Українську Церкву був більший за митрополита та й навіть за самого патріарха.

Князь Острозький любив свою Церкву, свій обряд та свій народ. Тому доля нашої Церкви лежала йому на серці. Він розгорнув широку діяльність, щоб піднести її рівень. Так, він закладає школи, зокрема Острозьку Академію (1580 р.), друкарню та багато іншого. Він бачив, однак, що цього всього не вистачає. Треба було щось більше, щось глибше та щось більш рішуче зробити. Таке переконання поставило його в першу лаву ініціаторів та речників з'єднання з Римом. Він вів переговори з папським легатом Поссевіном в роках 1581-1583, щоб Латинська Церква допомогла Українській підвестися із її занепаду. Іпатія Потія, якого він переконав прийняти володимирське єпископство, просить, „щоб він на найближчому Синоді єпископів обдумав з митрополитом та іншими єпископами засоби та способи, якими можна усунути роздвоєння між Східною та Західною Церквами". Сам він бажає порозумітися з Папою у цій справі. Приймаючи ухвали єпископів, князь наполягає на збереженні українських традицій та українського благочестя. Водночас він виявляє бажання втягнути в Унію весь Схід.

Щоб не витратити час та не зустрічатись з різноманітними перешкодами, які могли б скоро та несподівано виринути й знівечити важливу справу Унії, єпископи взяли за справу серйозно та без зволікань приступили до унійного приготування. Не знати, з яких причин владики, як виглядає, вирішили самі, не питаючи згоди Острозького та не запрошуючи його до своїх нарад та рішень,

дарма що взяли при цьому до уваги накреслений у «Сокальських артикулах» його план. Правдоподібно, з цієї причини з великого прихильника та ідеатора Унії князь Острозький став її великим противником, поборюючи її всіма засобами. Він відтягає від Унії двох єпископів, а саме львівського Балабана, знаного своєю неморальністю, та перемиського єпископа Копистецького, єднається з протестантами в боротьбі проти Риму та бере участь на їхньому синоді в Торуні. Острозький підбурює шляхту проти Унії та чинить все можливе, аби її повалити.

Братства, зокрема Львівське та Волинське, які, уболіваючи над жалюгідним станом Української Церкви, прагнули зробити все можливе, щоб рятувати Українське Християнство, зрештою погодились поєднатись з Римом, але коли прийшлося до Унії, то вони разом із Острозьким виступають проти неї. Коли, однак, приглянутися ближче, то можна відзнайти у одній особливій обставині мабуть основну причину такого різкого звороту. Як князь Острозький, так і братства мали в своїх школах учителів із-за кордону і їх вплив напевне став вирішальним у ставленні до Унії.

Вирішальним поштовхом, який прискорив з'єднання Української Церкви з Вселенською, була ще одна важлива подія у Східній Церкві. Москва, яка особливо після 1453 року побачила шанси, які для неї поставали на церковному полі, прагнула до все більшої своєї ролі на Сході. Такого вивищення та усамостійнення вона добилась нарешті в 1589 році, коли царгородський патріарх Єремія при нагоді свого перебування в Москві висвятив московського митрополита на московського патріарха, ставлячи його в ряди патріархів Східної Церкви після патріархів царгородського та антиохійського. Українська Церква зрозуміла зрештою, яка велика загроза наступила тепер для України. Єпископи бачили, що часу до страчення немає. Це мабуть і було причиною того, що вони не розвинули ширшої та глибшої дії повідомлення та пропагування цього важливого рішення для України. Єпископи не бажали збиватись зі шляху через дискусії та прагнули уникнути різних заходів з протидії з боку Царгороду та інших столиць православ'я. Оскільки князь Острозький шукав якісь порозуміння і з православним Сходом, то єпископи мабуть, щоб не викликати зайвих ускладень, не консультували й не інформували князя Константина Острозького щодо своїх дій.

Не треба забувати, що подорож антиохійського патріарха Іоакима в 1586 р., як згодом і царгородського в 1589 році, через Україну супроводжувалася потягненням, що спричинили несмак та незадоволення, а ще більш виявила слабкість Православ'я. Його представники вбачали в Україні тільки джерело доходів. Майже після від'їзду патріарха в Царгород, вже в 1590 році збираються чотири єпископи в Белзі та ухвалюють з'єднатися з римським єпископом. Згодом приєднуються до них київський митрополит Михайло Рогоза та єпископ володимирський Мелетій Хребтович. Ще кілька разів збираються єпископи, а в кінці 1594 року збираються підписи всіх єпископів без винятку, в тому числі й митрополита Рогози. Як вище вже згадано, до умов приєднання до Унії належали збереження Східного обряду, мови богослужб, права на жонатість світського духовенства, збереження календаря старого стилю, всіх духовних

почестей, церков, майна, зрівняння унійного духовенства в усіх правах з латинським, право українських єпископів засідати в сенаті тощо.

14 червня 1595 року митрополит скликає єпископів і деяких архимандритів до Берестя. Тут всі підписують умови поєднання та висилають одну заяву до короля Жигмонта III, а другу - до папи Климента VIII.

5. Поунійні відносини в Україні.

Шляхетна та зумовлена щирою любов'ю до правди та добра свого народу справа українського єпископату кінця XVI століття стала однією з найсвітліших сторінок історії як Українського Християнства, так і взагалі українського народу. Проте не всі прийняли Унію тоді так, як бажано було б. Навпаки, справа Унії на довгий час розбурхала церковне та релігійне життя України, спричиняючи боротьбу, яка іноді набувала навіть крайностей. Вона поділила українців на два табори. Тому й названо цей поунійний час словами „Русь проти Русі" або „Русь нищить Русь". В цю боротьбу було втягнуто внутрішні сили, різні культурні, політичні, національні та соціальні змагання.

Боротьба проти Берестейського Акту не була справою винятково самих українців та білорусів. Часто наші люди були сліпим знаряддям чужих затій та їхньою жертвою. Ворогом Унії була насамперед Москва. Московські царі та їхні патріархи самозрозумілою логікою своєї традиції та силою своєї політики не могли думати та діяти інакше. Вони й напучували українців, що Унію їм накинули поляки. При цьому вони інтригували різними способами, що їм в значній мірі вдавалось.

Другим ворогом Унії були поляки, хоч це часом і може вважатись дивним. Спершу поляки, зокрема польські єзуїти, сприяли Унії. Вони уявляли собі Унію як поміст до латинщення та до полонізації. Згодом, однак, побачили, що їм це не вдалось зробити, а навпаки - через Унію Українська Церква стає самостійною, а відтак і перешкодою до польського панування або ж обмеженням польської діяльності на теренах України. Тому Польща фактично протиставиться Унії, як і раніше, підтримуючи православ'я. В такий бо спосіб вона мала більш вільну руку над слабим православним елементом.

Третім ворогом Унії були турки. Власне кажучи, справа Унії здавалося не повинна б була мати для них ніякого значення. Але вони у своєму наступі на Європу боялись впливу римських пап, які, маючи таких потужних союзників, якими були б українські козаки, ставали б загрозою для мусульманської експансії.

Дуже небезпечним для Унії були тодішні німецькі протестанти в Польщі, які старались якнайбільше вплинути на православних. Знаючи про непорядок та релігійно-богословське нецтво серед православних, вони вбачали великі можливості для себе на українських теренах, а тому, самозрозуміло, поборювали як могли Унію. До них треба віднести й чехів-гуситів, які відзнайшли схоже поле для своєї діяльності, зокрема в Острожській Академії.

Боротьбу розпочав саме той Костянтин Острожський, який раніше був її палким прихильником та ініціатором. За ним та з ним стали проти Унії православні братства, зокрема ставропігійні Львівське та Віленське. В ту

міжбратню боротьбу кинули вони всі свої сили, даючи великі гроші на цю мету. Агенти Острожського роз'їздають по всьому краю, розпалюючи ненависть до Унії та її творців, поширюючи фальшиві вісті про неї. Ними оплачувані агенти-письменники пишуть полемічні твори. Острожський в 1599 році скликає з'їзд з протестантами у Вільні, де склав угоду з поборювання Унії. Братства на агітацію та на підкуп послів до сейму дають 200.000 польських злотів. Саме вони складають протестації проти діяльності з'єдинених, виступають на сеймках, постачають протиунійну літературу. Вічно повторюваним аргументом проти Унії була мнима неканонічність Собору, проведеного без дозволу на те царгородського патріарха, і те, що акт з'єдинення був розроблений без участі в цьому світській стороні православної громади.

Але перший закид на адресу Унії був зовсім нелогічний, бо суть справи її полягала саме у визнанні папи як голови Вселенського християнства, чому всіляко противився царгородський патріарх, який був знаменням того розбрату. Саме тому не мало ніякого глузду вирішувати питання Унії з патріархом.

Щодо другого закиду, то католицька сторона стояла на тому, що справи церковні розв'язує винятково церковна ієрархія. Переважно всі єпископи приєднались до Унії. Але православні, незважаючи на все це, не здавались, починаючи все більш насильно наступати на з'єднаних, не перебираючи засобами (вбивства, насильства тощо), залучаючи до активних протиунійних дій козацтво. Останнє своїми перемогами над турками ставало все більш знаним військовим чинником на Сході Європи. Козаки під проводом Петра Сагайдачного записуються до Богоявленського Братства (засноване в 1615 році) та беруть на себе завдання поновлення православної ієрархії. Це сталося в 1620 році рукою єрусалимського патріарха Теофана.

Орієнтація козаччини виявлялась все більше. Так, Хмельниччина несе на своїх прапорах давнє, кинуте їй ворожою рукою гасло: «Боротьба з Унією». При цьому не зрозуміли козаки, що в такий спосіб вони вели наш народ під московське ярмо. Проте така спрямованість не вщухає, а ще далі і більше прогресує в Україні. Вона доходить до такої міри, що козаки заприязнювались навіть із татарами та турками, щоб своїх братів погубити.

Ті, що мали рятувати матір Україну, завели її в загибіль через свою фанатичну суперечливу та навіженну схильність до православ'я, до православного царя. Якби вони тоді стали муром за єдність народу та своєї правдивої єдиної Української віри, то ми б не мусіли так страждати аж по нинішній день. Своїми руками українці викопували собі гріб.

Українському віруючому народові, оточеному запеклою ворожою навалою, приходилось нелегко розбиратися в питаннях правдивості віри та правильної настанови. Не зумів він визначитися і в тому, який шлях відповідав його національному буттю та давав йому якнайкращу запоруку для збереження його національної субстанції, виводячи його з тупіка, в якому загрузла його доля.

Як це не дивним виглядає, але причину трагедії України та поборювання проти Унії треба шукати насамперед у ширій українській душі, яка дорожила своєю батьківщиною, бо вона є такою гарною, такою своєю, але й такою

нешасною. Життям же українського народу була його християнська віра, але віра така, яка постала найближчою його серцю, висловлюючи його тугу, його любов, його прив'язаність до свого народу та до своєї землі. Нею була „грецька віра“, яку згодом стали звати „руською вірою“. Це була віра батьків, християнська віра в обряді, що ставав відлунням щирого українського відчуття, та в обряді, що дозволив йому якнайвірніше висловлювати своє благочестя. Ота „руська віра“ стала основою його буття, останньою твердиною народу, захистом проти чужих затій, дороговказом на шляху, джерелом його життя, запорукою його майбуття.

Це було зрозуміло кожному українцеві, яким би він не був та якою не була б його національна свідомість. „Руська віра“ осявала українців та єднала їх в один народ. Для тієї віри чинив він все. Саме це було надзвичайно благородною прикметою українського християнського люду. Небезпека, яка відтак при цій так незвичайній чесноті крилась, полягала у неясності того, якою ота віра має бути. Не менш важливим було й те, на що вона має опиратись, щоб стати справжнім шляхом до особистого удосконалення християнського життя та для відзнайдення підстави для справжнього розвитку та свободи народу. Великий та розлогий народ України-Русі вже на початках своєї історії має відносини з малим народом поляків. Вони, прийнявши християнську віру із Заходу через німців, ввійшли у спільноту європейської християнської цивілізації. Це дозволило цьому порівняно невеличкому народові, під впливом латинсько-германської цивілізації та під тиском німецького елемента, організуватись, витворюючи сильну національно-державну солідарність. З одного боку, він гальмує тиск німецького елемента на Схід (Дранг нах Остен), а з другого - вбивається так у пір'я, що тиск німців перетворюється в експансію поляків на землі потужного великого та більш за нього, культурнішого народу України. В основному – це зіткнення та зіштовхнення двох братніх народів, але й зіштовхнення двох відмінних світів. Посеред різних подій та суперечливих переплетінь цей наступ колонізації на країну триває по-сьогодні. Проте наш час повинен бути настільки зрілим, щоб протистояння змінити на мирну співпрацю на одному фронті за справжнє добро людини обох народів.

Зброєю, яка відповідала тодішньому світосприйманню, була „віра“, а, точніше кажучи, віросповідання, в нашому ж випадку - обрядова відмінність, що поєднана з двома культурними моделями. Польща наступала із своїм латинським обрядом. Україна захищала себе відмінною обрядовістю. Наша „руська віра“ була дійсним bastіоном українськості. Загроза цього духовного центру українського буття української людини була й загрозою її національному буттю. Ось чому «руській вірі» надавалось такої незвичайної ваги.

Вся біда полягала в тому, що, не задумуючись, вбачалась в латинському обряді, тобто в Католицькій Римській Церкві якась небезпека для свого народу. При цьому противники Унії не зуміли відрізнити поляків та решту християнської спільноти Заходу Європи. Вони не розуміли, що злука з Римом є з'єднанням з джерелом християнської правди, спілкуванням із Західною цивілізацією, яка розвивалася все сміливішими кроками вперед. При цьому

вони також не усвідомлювали собі і того, що, стаючи членом християнської спільноти на лоні правдивої Церкви, українці не втрачали нічого із своїх питомих висловів українського благочестя та своєї окремої церковної організації, а навпаки - зміцнювали їх та надавали б їм більшого блиску. Через злуку з Римом Українська Церква була б не меншою за Польську. Що ще більше, українські католики в такий спосіб відзнаходили б своє справжнє місце, сповнюючи свою історичну місію надто важливого посередництва між християнським Сходом та християнським Заходом. Все це робило б наш край дуже важливою, істотною частиною Вселенської Церкви. Україна могла б в такий спосіб стати в перші ряди народів, що грядуть у світле майбуття. З нею рахувались би всі. Україна постала б тим, чим їй було приречене стати елегантним жестом Божого Провидіння.

На жаль, велика частина нашого народу не зрозуміла цього. Замість такого правильного бачення дійсності та розсудливого шукання правди, багато хто дивився на розв'язку церковного питання з протилежного боку, шукаючи спасіння там, звідки воно не могло аж ніяк прийти, зокрема не було вже великої надії на прихід з Греції. Коли бо ми приймали християнство з Візантії, то остання, досягнувши вершин свого блиску, почала вже неодмінно котитися униз. Це було падіння, яке набуло свого остаточного завершення після поневолення її турками.

Саме тому з падінням Візантії українці й почали дивитися на Північ: саме в Москві тепер вбачалось ними нове джерело своєї віри. Але з Москви спасіння не приходило. Вона ж ще була дика, блукала в темряві нецтва, відсталості. Москва сама дивилась на Україну з метою відібрати у неї те, що культурна Україна мала, і з сподіванням згодом її повністю уярмити, принизити, знівечити, проковтнути. Тяжко нині витлумачити те, чому все це не бачилось українцями.

Натомість постає звернення до Москви, якийсь дивовижний „московський афект“, якесь хворобливе прив'язання до Москви, патологічне очікування самозбереження завдяки діям саме Москви. В цьому захворюванні московською психозою знаходимо одну з головних причин того, чому так багато було тих, хто поставився проти єдиного шляху, яким повинна була йти українська людина та її народ.

До цього слід додати ще й деякі аспекти психологічних особливостей української натури. Тут ми маємо на увазі схильність українців до роздору, протистояння, до неслухання своїх, а скорше прагнення до підкорення чужим. Це часто було наслідком низьких інстинктів, зокрема таких, як заздрість, ненависть, підступність, злоба та подібних.

Все ж таки, незважаючи на таке безумство, роками пролиття братерської-братської крові, проходження крізь стихійне нищення, з часом приходять до більш свідомої частини народу опам'ятання. З'являється прагнення організувати спільні зустрічі. Таким був зокрема львівський Синод 1629 р., який проте не вдався через чужі фальшиві агітації; проект спільного конгресу в 1637-38 рр.; план загального З'їзду в 1645-1648 рр. Дуже знаменна в цьому є постать Мелетія Смотрицького, який крізь різні досвіди з православного

єпископа став з'єдиненим. І це з повного переконання та з любові до свого народу. Його зусилля поєднати православних з католиками та його задум Українського Патріархату з'єданого з Римом, план, який згодом підхоплює православний митрополит з Києва Петро Могила (1596-1647) та український католицький митрополит Йосиф Вельямин-Рутський (1613-1637).

Отже, зерно, кинуте Берестейською Унією, не вмирає, а далі жевріє та розвивається. Незважаючи на неприхильність Польщі, на махінації та насильства Москви та нерозсудливість Козаччини, все таки перша половина XVIII століття бачить всю Правобережну Україну в лоні Вселенської Церкви.

Водночас треба наголосити на тому, що, якою б лукавою не була поунійна полеміка та скільки б нещастя не принесла епоха „Русь проти Руси“, все ж таки вона якимсь чином розбурхує зацікавленість релігією, а це тим чи іншим чином веде до кращого розуміння питання необхідності нашої єдності із Вселенською Церквою. Унія принесла свої наслідки. Вона живе й по-сьогодні, очікуючи свого остаточного завершення серед українського народу, при цьому надіючись та молячись, щоб воно дійсно збулося. Вона ж бо зрушила й свідомість українців, для яких надзвичайно важливим питанням було визволити Україну від польського католицизму. Унія водночас показала, що не менша, а мабуть ще більша небезпека, смертоносна для України, таїться в Московському Православ'ї. Якщо грецька схизма завела Українську Церкву в небезпечний тупік, то московська віра змітає з амфітеатру історії все українство.

6. Неповторне значення Берестейської унії.

Після хрещення України-Русі відзнаходимо в історії нашого народу та Української Церкви багато важливих дат, подій та рішень. Проте жодна з них не має того значення, яке належить Берестейській події. Унія ж бо була найбільш промовистим продовженням волі 988 року. Вона була засвідченням настанови, яку вибрала Україна та яку здійснювало Українське Київське Християнство. Акт 23 грудня 1595 та акт соборовий жовтня 1596 року є доказом того, що, всупереч усім протиріччям, яких зазнала Україна, та наперекір чужим затіям, Українське Християнство не втратило ідеї, ідеалу та істини, які давали повний смисл його буттю. Берестейським рішенням український народ доказав волю бути та не дати стерти своє ім'я з поверхні життя народів. Він, український народ, виявив, що має хребет, що ніколи не є запізно, дарма що пізно.

Хоча те, що зробила Унія з 1595 року, було логічним та самозрозумілим кроком заради правди та блага України, самі обставини та значення того акту були «українським чудом». Україна знову виступає як народ, започатковуючи новий шлях, який, попри всі відхилення, недостатності, звернення назад та розгублення, таки має перед собою світло виразного дороговказу, який не може скоріше чи пізніше не повести до тієї мети, яка є смислом буття народів на цій землі та метою майбуття кожної окремої людини.

Виборена тяжкими досвідами, самостійна українська розв'язка проблеми церковної єдності, не є проте обмежена простором України та часом, в якому вона збулася. Ідея та ідеали Берестейської Унії є загальною та універсальною

подією для всього християнства. Вони бо рятують вселенську ідею у Христовій Церкві. XVI століття бачить не тільки Україну в хаосі та розгубленості. Завірюхи, бунти та розколи охоплюють тоді всю християнську Європу, кидаючи кличі: «Геть від Риму». Це – час Лютера, Кальвіна, Цвінглі, Генріха VIII, століття англіканізму, галіканізму та реформації. Україна не пішла за духом часу, а навпаки - піднімається із свого відчуження та розгубленості, стаючи на бік правди, єдності та любові. Провід Української Церкви стоїть на висоті свого апостольського посланництва. Це є люди, які розуміли ясно та бачили далеко.

Берестейська Унія не є тільки відгомном Трідентійського Собору (1545-1563). Вона не є його копією, а є власним, оригінальним українським витвором, який дає свідчення не тільки зрілості України, а й готовості її народу до боротьби за правду та єдність. Українське Берестя є зразком та прикладом, який має відгук та значимість для розв'язки і майбутності проблем Христової Церкви. Берестя стоїть як вчення, як заклик та нагадування для нас, для нашого часу. З'єднання з Апостольською Столицею 1595 року не було визнанням безсилля, капітуляцією та підкоренням. Воно було свідомим торжеством українського буття.

Берестейською угодою Українська Церква залишилась українською. Краще кажучи, вона стала дійсно українською, набагато більш від того, чим вона була раніше, не стала грецькою, іні московською, ані польською, а стала українською. Дарма що її обряд та благочестя виходили зі Сходу, з Візантії, але саме вони вже стали суто українськими, питомо своїми, рідними. Цього Унія ніяк не заперечувала, а навпаки - підкреслювала та підтверджувала.

Завдяки Берестю Українське Християнство не стало латинським, а вселенським. Унія була відновленням єдності, якої в основному Україна ніколи не зреклася. Українська Церква не зводилась до другорядної християнської спільноти, а стала дійсним та дієвим членом однієї Церкви. Українські християни не стали уніатами, як їх неправильно в минулому названо. Українська Церква бо не тільки не піддалась Латинській Римській, не стала її прихвоснем. Але українські християни зрозуміли та визнали позицію та авторитет римського єпископа, тому й визнали його законним головою Вселенської Церкви. Це було свідоме достовірне та достогідне поєднання двох Церков під проводом одного наслідника Апостола Петра, першого поміж апостолами, як це було від самих початків.

Берестейська угода була й перевершенням не зовсім правильного середньовічного звуження Вселенської Церкви до Церкви римсько-латинської, перевершенням, яке ще не зовсім завершилось.

Честь стати починателем та протагоністом того процесу припала саме українському народові. Надії, які папи покладали на українців та які прив'язують згодом і аж понині Українській Церкві, виправдав Берестейський пакт. Цей пакт був і є великим досягненням і для Католицької Латинської Церкви, допомагаючи їй унаочнити та уточнити, якою Христова Церква має стати, аби бути Вселенською. Ця угода навчила чітко розмежувати справи віри від справ культури. Вона й вказала ті методи, які сьогодні стають все більш

актуальними та насущними для поширення Христової Благовісті серед світу, що стає все більш арелігійним, байдужим до шукання істинної правди та задивленим на себе самого. Берестя стало підґрунтям також нинішнього руху екуменізму, а також і питань інкультурації місій в теренах інших цивілізацій, культур та світоглядів. Цей колосальний та важливий вклад Українського Християнства залишається завжди викликом для нас самих, але й пересторогою та нагадуванням для наших сусідів - ближніх і дальніх, які нині не хочуть примиритись з тим, чим в дійсності є Христова Церква та як мають виглядати співвідносини поміж братніми Церквами.

Якщо є такі, а таких є немало, які кажуть зле про Унію, то саме тут приходить навести те, що казали старі книжники: „Звізди не чорніють від того, що ефіопи показують на них страшно чорними пальцями”.

Ще один дуже важливий аспект відзнаходимо в Берестейській Унії. Ми, на відміну від Москви, не боїмося Заходу, бо ж ми до нього належимо, незважаючи на несприятливі зумовлення історії, яка нас поклала біля московської Азії. Але й Рим переконався, що має справу з Україною, яка є освіченою, приємною та ввічливою, тобто, знаходячись на Сході Європи, в дійсності ж належить до культурного Заходу, що несе прапор поступу людини. Вся історія України є безперервним зусиллям звернутись до Європи як осередку, звідки б'є сила шукання кращого. Саме тут і криється завдання України та смисл історії її народу: стати посередником-помостом, а ще вірніше - зосвітителем та перш за все носієм слова благовісті Христової. Саме в смислі того, що папа Урбан VII в 1624 році сказав представникам Української Церкви: „Через вас, українців, надіюсь понести Сходові Христа та привести його до Христового стада”. Українська Церква 1595 року виправдала сподівання римських єпископів.

Проте Берестя, ця суттєва дата нашої української історії, є подією, що по суті є процесом - затяжним, зтяжким, зтятим та завзятим. Він тягнеться впродовж усієї історії України. Першим вирішальним кроком є 988 рік - хрещення України-Руси, 1595 рік - з'єдинення з Римом, виправлення курсу та посилення його. Берестя є другим вирішальним етапом у цій мандрівці українського народу, який накреслив нові напрямні відповідно до обставин даної хвилі. Він означає боротьбу, посилення зусиль, щоб в кожній даній історичній обстановці діяти логічно, послідовно, цілеспрямовано. Історія людини є шляхом навпростець, куди її кличе Бог любові. Людина, однак, піддається злим нахилам, відхиляючи компасну стрілку від приреченої їй мети. Тому то й наша історія не пішла впрост, розсудливо та благополучно. Але вона таки ступає завжди вперед, бо Дух Божий ніколи не залишає людини напризволяще її стихіям, якщо вона не противиться та не силкується відвернутись від його проводу.

7. Гігантський подвижник поєднання.

Наш час є хвилиною, у якій заповіт батьків Берестейської Унії набирає пекучої настійності. Мусить - скоріше чи пізніше - наступити година, коли Берестейське рішення стане повною дійсністю. Що наш народ з часом це збагне

й рішиться на те, виразно догледіли українські творці Берестейського з'єднання, а за ними пішли Рутські, Йосафати Кунцевичі, Мелетії Смотрицькі, Петри Могили та інші аж до наших днів - до нашого великого та святого митрополита Андрея Шептицького та до патріарха Йосифа Сліпого, героя мученицької України, до тих борців, які поклали своє життя за волю, за правду, за любов до свого народу, до наших батьків, сестер та братів.

Україна жде на цей день. Тільки ми можемо його прискіпити. Сьогодні, проте, багато змінилось. Обставини суспільного порядку, цивілізації, культури, зокрема становище релігії, стали відмінними від того, чим вони були в час Берестейської Унії. Одне, однак, суттєве залишилось. Якщо ми шукаємо правди, то ми відзнайдемо Бога. Бог бо є правдою, є і любов'ю. Правда, та любов є безнастанним стремлінням до єдності. Це є і єдність, яка є необхідна й для нас та нашого народу, якщо ми дійсно хочемо бути народом. Нинішня хвиля є саме часом, коли наш український народ хоче волі та шукає правди. Історія нам показала, що волю та кращу долю здобуде наш народ тільки в єдності істинної віри, яка йому дасть силу не тільки виборювати своє свобідне самостійне українське буття, а й жити та розвиватися на перспективу у завжди більш достогідний народ.

Як йти по лінії рішення Київської ієрархії в XVI ст., показують нам наступні роки, коли високо освічені, глибоко думаючі та щиро-люблячі свій народ церковні та світські провідники змагались відповідно до певних обставин, щоб завершувати священну справу. Ми затримаємось на хвилинку особливо на тому, до чого прагнув великий святець із гори св. Юра, наш митрополит Андрей Шептицький. Його бо ідеї виявляться немов з'ясуванням минулих зусиль та накреслили програму для нашого часу, незважаючи на те, що завжди нова обстановка ставить все нові питання та дає нові розв'язки.

Вихідним пунктом великого митрополита було те, що Берестейська подія є надзвичайно важливим кроком, який є для нас постійним викликом, прикладом, зразком та поштовхом. "Ми, що зберегли передання української ієрархії XVI ст., стверджуємо, що її рішення принести нашому народові й Церкві необмежені добра...". Саме „через злуку із Вселенською Церквою і західною культурою ми відзнайшли силу зберегти наш народ і наші традиції від противників, які нам їх відібрали...". І далі: „Сьогодні ми можемо сказати..., що організація нашої Церкви є цінним добром українського народу... Вона для народу є цінною і великою силою”.

У нашу пору ніщо не є так необхідним як упорядкування та примирення поміж віросповіданням: "На першому місці архиєреї мусіли б собі знайти спосіб з'єднатися між собою, щоб тим кроком покінчити з невиданим в Україні і між українцями релігійним хаосом"... Ієрархи на українських землях поставлені в таке ж саме положення, у якому були під кінець XVI ст. Коли хочуть розв'язати по Божому й для добра українського народу проблеми, які їм накидає наявне становище, повинні положення нашої Церкви так мудро й без упередження досліджувати, щоб всебічно здати справу з того, які наслідки принесло нашій Церкві рішення ієрархів XVI ст."

Злука із Заходом є для митрополита порятунком України: "В Україні розумніші люди бачили тоді, так як і сьогодні, що будучність народу є в злуці з Заходом, бо тільки ця злука є в силі відмежовувати достатньо народ від сусідів з Півночі та Північного Заходу, бо Захід не признає нас за своїх, як довго будемо у своєму віросповіданні пов'язані з Азією". Митрополит, не без особистої покори, говорить про власні хиби та хиби своєї Церкви, кажучи: "Простягаючи руку до примирення та запрошуючи наших братів до обговорення релігійних справ, ми готові до уступок, до всіх можливих уступок, на які совість нам дозволить..."

"При відновленні Київської митрополії та при майбутньому, дасть Бог, піднесенні Київського Престолу до достоїнства Патріархату ми ж будемо підпорядковані цьому патріархові, коли цей Патріархат визнає владу Вселенського Архиєрея, а цим патріархом буде хтось з їхніх єпископів, а не з наших... З будови одної, святої, вселенської, апостольської Церкви будемо могли вчитися і досвідчати, яка повинна бути суверенна провідна могутня єдність українського народу". Митрополит знав добре про труднощі. Тому йшлося йому про ставлення перших кроків на шляху, аби крок за кроком взаємно зближатись, примирюватись а зрештою з'єднатись.

Думання митрополита є сміле та гнучке, поступливе та поступове. "А можна говорити про різні способи порозуміння без зливання в одно віросповідання. Можна подумати й про злуку православних віросповідань з греко-католицьким, при якому поставало б нове віросповідання із поєднаних обох, яке не було б не давнім православ'ям, ні давньою греко-католицькою Церквою. Про ті різні можливості ніхто не подумав. Моє запрошення взято згрубше просто як заклик до Унії... (у справі порозуміння)". Митрополит чинить та говорить все з любов'ю та покорою: "Я не маю та ніколи не мав наміру принизити ніякого українського віросповідання або кого-небудь зразити або й образити..."

Митрополит Андрей не тримався сліпо традиційних форм. Суттєвим був для нього зміст, який в тих формах криється, бо зміст оживлює. В історії поставали різні унії. Живою залишилась тільки єдино сама ідея християнського з'єдинення і досконалої єдності Христової Церкви. З'єдинення не є відреченням віри та способу свого рідного благочестя. "Нез'єдинені, що приймають вселенську віру, не зрікаються православної віри, але доповнюють її наукою Вселенської Церкви...". З'єдинення не є "віровідступництвом", а віровдосконаленням. Психологічні бар'єри, які постали через довгі роки відокремлення та через ворожнечу часто штучно витворено, є зовнішньою трудностю, яку добра воля та шукання правди, ведені християнською любов'ю, зможуть подолати. Передумовою є брати релігію за релігію, а не чинити її слугою своїх цілей, хоч би й патріотичних. Але це є ті, "які нічого з релігії не розуміють", тому й спотворюють її. Відтак треба прикладати всіх зусиль, щоб вирощувати таку українську людину, яка буде дійсно релігійною людиною та справжньою віруючою.

Митрополит заохочує архиєреїв різних українських віросповідань до єдності та згоди, бо ж "шукання єдності в Христі – це служба Богові, й тому мусимо про це пам'ятати, що справа релігії – це справа з Богом".

Всі богословські чи церковні труднощі, щоб поєднатись із Вселенською Церквою, не мають ніякої підстави. "Українські ієрархи з кінця XVI ст. прийшли до переконання, що мають не тільки право, але й обов'язок відірватися від царгородського престолу. Хибний крок патріарха Керулярія вони тільки виправляють, бо, рішаючи порвати канонічний зв'язок з Царгородом, вони наново підтримують зв'язок із Вселенською Церквою і її зверхником, Римським Архиєреєм... Пориваючи зв'язок із Царгородом, зробили це не в ім'я цілковитої незалежності кожного митрополита від вищої влади – такої засади Христова Церква ніколи не визнавала за правильну, – поривали її не в ім'я самолюбства, не в дусі бунту, а в ім'я послуху й покористі...".

За Москвою та її вірою нам, українцям, не плакати. Ми маємо своє таке, що відповідає нашій українській душі, але й відповідає християнській правді. "Якби не насильне знищення нашої Церкви царицею Катериною, Миколою I і Александром II, тобто якби не єдиний у своїм роді, тільки царатом практикований спосіб навертання народу нагайкою і кнутом, населення українських земель було б досі тим, чим хотіли мати його ієрархи XVI ст., тобто було б вірне переданням митрополита Ісидора, царгородського патріарха Йосифа й всієї візантійської Церкви, що прийняла за догму примат судовластя Римського Архиєрея. Воно було б зберегло обряди, звичаї, національне передання... Тільки науку віри було б доповнило наукою Вселенських Соборів, що після семи перших проголошували, боронили, стерегли й розвивали науку Божого Об'явлення...".

Для України "з'єдинення – це єдина тривка форма релігійного буття українського народу".

Ідеї та задуми, мислення та шукання доріг для християнської єдності цього великого українського митрополита стають для нас сьогодні вагомим дороговказом і в нинішніх намаганнях та прагненнях за єдність Церкви та народу України. Що його далекобійні та благородні плани стали й підставою для змагу Вселенської Церкви за привернення єдності. Вони послужили й отцям II Ватиканського Собору, яким шляхом має ступати нинішній екуменізм, особливо у відношенні до християнського Сходу. Нинішнє достовірне католицьке стремління до єдності простує також ідеями нашого митрополита Андрея Шептицького.

Кардинал Йосиф Ратцінгер (в наступному - папа Бенедикт XVI) писав з цього приводу наступне: "Жодна максимальна вимога та скрайні пред'явлення не дають надії на єдність. Самозрозуміло, що церковна єдність не є політичною проблемою, яку можна розв'язати шляхом компромісів. Тут йдеться про єдність віри. А це означає, що постає питання правди, яка не є предметом політичної гри. Як довго та як далеко максимальна розв'язка становиться вимогою правди, немає іншого шляху як тільки прагнути навернути даного співрозмовника, партнера. І навпаки, треба сказати: домагання правди не треба висувати там, де воно не є конче, неодмінне та обов'язкове. Не можна ставити як правду те, що в

дійсності є історичною формою, яка має менш-більш тісне пов'язання з правдою".

Патріарх Афінагор під час відвідин 27 липня 1967 року папою Павлом VI Фанари назвав цього "наслідником Петра" - першим по честі поміж нами, як того, що головує в любові. Тут, коментує Ратцінгер, "знаходиться в устах оцього зеликого церковного провідника суттєвий зміст заяв про примат з першого тисячоліття, і ним не має та не мусить більш вимагати".

"З'єднання могло б тут здійснитися на тій базі, що, зі свого боку, Схід зрікається оцінювати західній розвиток Другого тисячоліття як еретичний, а Католицьку Церкву сприймає як законну та правдивовіруючу (православну) в такому виді, в якому вона є тепер в наслідок отого розвитку... Зате, з другого боку, Захід визнає Церкву Сходу в такому вигляді, якою вона збереглася як правовірна (православна) та законна".

Церковна єдність поміж Сходом і Заходом принципово є можливою. Але їй треба підготувати відповідними кроками, аби усунути труднощі, одну по одній. При тому у всіх перепонах, які раз тут, а раз там виринатимуть, не треба ніколи втрачати із зору те, що єдність є християнською правдою, але такою істотною, що нею можна буде жертвувати тільки заради основоположного, ніколи, однак, там, де тільки сформування або релігійні практики стоять на шляху.

Дискусій та питань не треба так ставити та запитувати, чи та єдність є потрібною. Але перш за все варто запитувати, чи поділ є необхідний. Виправдуватись має не єдність, але поділ.

Матеріал із книги: Іван Ортинський. Християнство в його виявах і сьогочасних проблемах. Вибрані твори. За наук. редакцією А.Колодного.- К., 2014. – С.803-826.

11. Іван Музичка. Берестейська Унія – історична подія.

Великою і вагомою церковною, історичною нашою подією є подія так званої Унії нашої Церкви з Вселенською (не кажемо тут з Римом). Завдяки їй ми прийняли наше християнство і від якої відлучилися, навіть самі не знаючи коли! Чомусь відсутня така дата в історичному календарній нашого народу! Юридично з повним підданством належали ми до Царгороду, потім попали ми під Московський патріархат, який ще й досі називає наше повернення до Вселенської Церкви як зраду, відступництво, злуку з еретиками, запроданство. Кого? Від кого? Яким чином?

То подія в очах християнського світу велика і важлива, вагома і неперевершена, великого контroversійного значення для свого часу, наступних чотирьох століть й по сьогодні, навіть на політичному полі! То подія Берестейської злуки України і Білорусії (за винятком трьох єпархій -